

SA SIMPOZIJA »MODINCI '86«

Osamnaesti međunarodni kulturno-povijesni simpozij »Modinci '86« (Mogersdorf '86), održan je ove godine između 30. lipnja i 4. srpnja u atmosferi starodrevne Celeje, uz tok Savinje i podnožje tvrđave Celjskih grofova, pod pokroviteljstvom Mariborskog sveučilišta i Skupštine općine Celje. Eminentni znanstvenici iz Austrije (točnije pokrajina Štajerske i Gradišća), Jugoslavije (tj. SR Hrvatske i SR Slovenije) i Mađarske (Županije Vas) čiji se dosadašnji rad koncentrirao na izučavanje povijesti knjige i razvoja pisane riječi uopće, svojim su referatima i diskusijama nastojali što adekvatnije prezentirati kompleksnu problematiku teme ovogodišnjeg skupa: **UTJECAJ I UČINCI TISKARSTVA I TISKANIH DJELA U PANONSKOM PROSTORU DO JOZEFINSKIH REFORMI.**

Nakon pozdravnih govora političkih uzvanika — predstavnika svih pet oblasti, koji su redom izrazili iskrene nade da će i ovogodišnji susret znanstvenika pridonijeti međusobnom zbliženju zemalja iz kojih dolaze, te utiranju putova prijateljstva i svih oblika suradnje između njih još dugi niz godina, rektor Mariborskog sveučilišta dr. Dane Veljavec podijelio je počasne plakete u znak posebnog priznanja i zahvalnosti za dugogodišnji, predan rad na organiziranju mogersdorfskih susreta, doktorima Augustu Ernstu i Jochanu Zedochu (iz Željezna), Ferdinandu Hauptmannu (iz Graza), Ivanu Kampušu (iz Zagreba), Dušanu Plečašu (iz Osijeka), te Ferenzu Horvathu i Károlyu Vorosu (iz Budimpešte).

Radni dio skupa protekao je u nastojanju da se iz sačuvanih bibliotečnih fondova i ostale građe utvrdi dinamika i kvaliteta rada prvih tiskara panonskog područja, da se oni uklope u odgovarajući historijski kontekst i izdvoje činioци koji su mogli utjecati na razne pravce kulturnih i društvenih kretanja toga i kasnijeg vremena, na ovom prostoru. Domaćine iz Slovenije uz uvodni referat Ljubljancanina Branka Berčića: »Afirmacija tiskane knjige i tiskarstva u Sloveniji«, zastupala su još dvojica predavača: Jože Mlinarič iz Maribora s radom »Knjižnice starijih redova u Sloveniji« te Jaro Dolar (Ljubljana) s temom »Sudbina i utjecaj knjige u Sloveniji«. Prikazavši djelatnost starijih redova benediktinaca, cistercita i kartuzijanaca u Sloveniji, koji su sve do početka 16. st. sami stvarali knjige upornim i mukotrpnim prepisivanjem najrazličitijih sadržaja religioznog, historijskog, pravnog karaktera, a nakon otkrića tiskarske vještine pod svojim okriljem čuvali najbogatije knjižnice s djelima iz filozofije, medicine, matematike, fizike, astronomije, magije itd. (J. Mlinarič), B. Berčić nas je upoznao s nastojanjima prvih tiskara da novu vještinu umnažanja literarnih djela, proširenu u njemačkim krajevima, uko-

rijene i na slovenskom području. Ti su pokušaji usko vezani uz pokret reformacije i pojavu Primoža Trubara, oca slovenske književnosti i tiskarstva sredinom 16. stoljeća, te otvaranje prve štamparije Janža Mandelca (Johannesa Manliusa) u Ljubljani 1575. godine. Do kraja 18. st. osnovana je tiskarska djelatnost već u svim slovenskim pokrajinskim središtima: Trstu, Gorici, Celovcu, Ljubljani, Celju, Mariboru, Ptuju . . ., i svojim je produktima unapređivala prosvjetu i opće obrazovanje stanovništva kao i razvoj slovenske literature.

Namjena prvih zapisa na slovenskom jeziku (Brižinskih spomenika), samostanska knjižna kultura — njezin nastanak i svrha, utjecaj protestantske knjige na društveni razvoj slovenskog življa i sudbina knjige nakon protureformacije — odnos autora i čitalaca, sadržaj je zaključnog referata J. Dolara.

Izlaganje Aleksandra Stipčevića iz Zagreba obuhvatilo je prostor sjeverne Hrvatske od pojave prvih štamparija u Nedelišću i Varaždinu krajem 16. stoljeća, do početka rada zagrebačkih tiskara Antuna Jandere, Ivana Tome Trotnera te tiskare Maksimilijana Vrhovca, u 18. stoljeću. Osnovne karakteristike prve tiskane literature u sjevernoj Hrvatskoj, od obilježja jezika, raznolikosti tema, te kvantitativne rasprostranjenosti knjiga štampanih u domaćim tiskarama, odraz su realnih društveno-političkih i kulturnih prilika povijesnog trenutka: stranog utjecaja u tehnologiji, znanosti i kulturi; slojevitosti interesa i afiniteta različitih društvenih grupa. Zbog toga se ovdje i razlikuju tri paralelne književne kulture, izražene u trilingvizmu (usporodnom postojanju literature na njemačkom, odnosno talijanskom, latinskom i narodnom jeziku), kao odraz postojanja i međusobnog prožimanja triju različitih socijalnih razina, dok pojava prvih rječnika predstavlja pokušaj premošćenja jaza između njih. Kao drugi predstavnik Hrvatske govorila je Vesna Burić iz Osijeka o temi: »Tiskarstvo i knjiga u Slavoniji do kraja 18. st.«. Činjenica da se u ovoj oblasti prva tiskara javlja tek 1735. godine, u okviru osječkog Franjevačkog samostana, svakako ima uzroke u specifičnim političko-historijskim događajima (turska osvajanja i stalni ratovi protiv Osmanlijskog Carstva. Zbog toga i fond od stotinu i pedeset naslova tiskanih do kraja stoljeća, upućuje na znatan nivo tiskarske djelatnosti, te na njezin nagli i ubrzani razvoj u Slavoniji u drugoj polovici 18. st. Dobar dio literature iz tog vremena na latinskom i hrvatskom, a nešto rjeđe mađarskom i njemačkom jeziku čuva i danas Zavičajna zbirka Essekiana u knjižnici Muzeja Slavonije u Osijeku. Vremenske granice njezine građe dosežu unatrag do 1735, dakle do godine koja određuje početke tiskarstva u Slavoniji, a sadržajno obuhvaća: knjige, periodiku, plakate, letke i gotovo sve što je tiskano u Osijeku do današnjih dana. Sudeći prema sačuvanim izvorima i dokumentima koji govore o literaturi štampanoj u franjevačkoj, i kasnije Divaldovoj, tiskari u 18. stoljeću, u to su vrijeme mađarski kulturni utjecaji dobrim dijelom gubili tlo pod nogama (vrlo je malen broj mađarskih knjiga, ili publikacija na mađarskom jeziku ovdje štampan), dok čvršći kontakti sa sjeverozapadnom Hrvatskom i Dalmacijom još uvijek nisu bili uspostavljeni. Međutim, iako izolirana, prividno na »dalekoj periferiji zbivanja«, u Slavoniji je evidentna prisutnost srednjoevropske knjige: tu su umnažani i očuvani primjerci raznih korisnih priručnika, kao i djela klasika i autora 16. i 17. stoljeća.

Izlaganja referenata iz Hrvatske znatno su obogatile diskusije dr. Josipa Bratulića, autora grandiozne izložbe »Pisana riječ u Hrvatskoj« koja je ne-

davno održana u Zagrebu, kao i replike dr. Dragutina Pavličevića, znanstvenog savjetnika Centra za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu i dugogodišnjeg sudionika mogersdorfskih susreta.

J. Bratulić detaljnije se osvrnuo na obrazovnu djelatnost isusovaca i franjevacu na hrvatskom području, koji su vrlo uspješno provodili opismenjavanje seljaka i prostog puka u toku 18. stoljeća, te podrobnije prikazao najznačajnija originalna djela tiskana u prvim slavonskim tiskarama: Kanižličevu raspravu (polemiku) »Kamen pravi smutnje velike« iz 1780, drugo izdanje »Satira...« A. M. Reljkovića, zbirku praktičnih i korisnih savjeta o kućnim i zemljoradničkim radovima nazvanu »Kućnik« Josipa Reljkovića, te »Postanak narodne pravice«, prijevod djela jednog nizozemskog filozofa prava.

Oba su štajerska referenta došla iz Graza: Teodor Graff s radom »Razvoj štajerskog štamparstva do kraja 18. stoljeća i njegov utjecaj u unutrašnjoj Austriji«, te Christoph Heinrich Binder, koji je govorio o temi »Novine i časopisi u Štajerskoj od početka do kraja 18. stoljeća«. Ovo su, ujedno, bili i prvi pokušaji u austrijskoj historiografiji da se prikaže prošlost, a s njom i povijesno značenje, štajerskog tiskarstva, na osnovi knjižne proizvodnje, od njegovih prvih predstavnika iz druge polovine 16. stoljeća (Alexandra Leopolda, Andreasa Francka, Zachariasa Bartscha i Hansa Schmidta), preko monopolne tiskare Georga Widmanstettera iz Münchena, koja je taj status dobila od zemaljskog kneza u vrijeme protureformacije i zadržala ga dugi niz godina (tokom 17. i dijela 18. st.), do ponovne afirmacije domaćih tiskara iz Graza krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Neke od njih djeluju još i danas pod imenima svojih osnivača (npr. poduzeće Andreasa Leykama).

U usporedbi s cjelokupnim njemačkim govornim područjem, razvoj novinarstva i časopisa u Štajerskoj tekao je ravnomjernim ritmom: kao prototip, javljaju se već u 16. st. tzv. »turske novine«, nazvane tako uglavnom zbog toga što su objavljivale članke i vijesti o događajima s istočnog ratišta. U 17. stoljeću preštampane su u Widmanstetterovoj tiskari u Grazu bečke novine, kasnije proširene kraćim lokalnim novostima, dok najstariji primjerci prvih pravih štajerskih novina (Grätzerisch Europäische Zeitung, Grätzer Zeitung, itd.) potječu iz 18. st., kao i pojava najrazličitijih časopisa i revija. U njima se već naziru prosvjetiteljske ideje u sadržajima koji su nastojali povezati zabavu s poukom, a bili su namijenjeni različitim društvenim i profesionalnim strukturama. Iz toga vremena potječe i jedan od najranijih listova namijenjenih ženama: »Zeitung für Damen und andere Frauenzimmer« (1792—1797). Pojavom časopisa i revija, naznačen je put ka modernim oblicima novinarstva, koji se razvijaju tokom 19. stoljeća.

Povijesni specificum Gradišća i ovom je prilikom našao izraz u znanstvenim priložima njegovih predstavnika: oni su, s jedne strane, nastojali definirati tisak kao važnu sponu koja je Gradišćanske Hrvate povezivala s kulturama srednjoevropskog prostora; s druge su strane u njemu nalazili činioce relevantne za stjecanje samosvijesti o vlastitoj posebnosti, za nacionalnu integraciju i borbu protiv neminovnih tuđinskih utjecaja. Franz Probst (iz Željezna) referatom »Gradišćanska tiskarska središta u 16. i 17. stoljeću i njihov utjecaj na panonsku kulturu« navodi dvojaki karakter prvih tiskanih djela gradišćanskih stamparija:

a) utjecaj protestantskih ideja i razvoj nacionalne književnosti na hrvatskom i mađarskom jeziku, koja kasnije nalazi odraza u mađarskoj književnosti 19. stoljeća;

b) afirmacija novolatinske književnosti (uslijed djelatnosti franjevaca i njihove tiskare u Wimpasingu), nastale na humanističkim uzorima, ali pod utjecajem suvremenih društvenih kretanja znatno obilježene domaćim (nacionalnim) značajkama.

Naročito je značajno istaknuti da je u ovom razdoblju, zajedno s nacionalizacijom literature, prevodenjem Biblije i crkvenih knjiga na narodni jezik, te pojavom prvih novina i kalendara za puk, načinjen znatan pomak ka popularizaciji knjige i njenom približavanju širim (nižim) društvenim slojevima.

Nikolaus Bencsics (Željezo) izlaganjem o temi »Utjecaj tiska na razvoj samostalnosti Gradišćanskih Hrvata« pokušao je odgovoriti na pitanje koliko su prve štampane stvari Gradišćanskih Hrvata u novoj domovini pridonijele oblikovanju posebne svijesti i osjećaja pripadnosti kod njih. Ujedno je nastojao istražiti koje su knjige bile u upotrebi za vrijeme protureformacije i ranog baroka, zaključujući da je »... revan odgojno-poučan literarni rad položio temelj nacionalnom osvješćivanju Gradišćanskih Hrvata«. Time se uz samostalnu, točno određenu jezičnu i kulturnu cjelovitost, oblikovalo i njihovo razgraničenje od Hrvata u matičnoj zemlji.

Ilona Pavercsik iz Budimpešte u opsežnoj studiji pod naslovom »Od Manliusa (Mandelca) do Siessa — 2 stoljeća štamparstva u Prekodunavlju«, analizira tiskarstvo jugozapadnog dijela Kraljevine Ugarske tokom 17. i 18. stoljeća, ocjenjujući ga s obzirom na opseg, vrstu izdanih knjiga i njihov jezik. Ujedno upozorava na pojave u tiskarstvu i izdavačkoj djelatnosti prekodunavskog teritorija, koje se približavaju pojavama u tiskarstvu susjednih zemalja, ili su im slične.

Referat Gedeona Borsa govori nešto opširnije o radu jednog od najznačajnijih protestantskih tiskara 16. stoljeća — Janeza Mandelca, koji je za svoga života (1575—1605) djelovao gotovo na čitavom panonskom području. Iako veći dio Mandelcove knjižne produkcije ima vjerski značaj jer nastaje pod okriljem i po željama njegovih zaštitnika (aristokrata i utjecajnih građana), sa stajališta literarno-estetskih vrijednosti i jezika vrlo su značajne publikacije koje je izdao na slovenskom i mađarskom.

Sve spomenute referate, zajedno s diskusijama, izdat će kao poseban prilog, Mariborsko sveučilište.

Kao i svake godine, službeni dio simpozija zaključili su završni govori predstavnika delegacija, uz uvodne napomene domaćina — dr. Brune Hartmana, koji je, rezimirajući osnovne postavke i značenje ovogodišnje teme za unapređenje znanstvenih, kulturno-povijesnih istraživanja Panonskog područja, istakao njezin mnogoznačan i dijalektički karakter: razvoj štampe kao civilizacijske prisile, usko je vezan uz društveno-politička kretanja, ideološke struje, pokrete reformacije i protureformacije — dok, istovremeno, ona predstavlja prošlost, izvor za istraživanje strukturalnih i kulturnih promjena, razvoja i dinamike socijalnog života. S druge strane, i neovisno o bilo kojem mehanizmu sile, tiskana je riječ jedno od najznačajnijih sredstava povezivanja naroda, socijalnih grupa i slojeva, komunikacija sa svijetom, izvor napretka i prosvjete.

Tako je i ovogodišnji simpozij, kako odabirom teme tako i nastojanjima njegovih sudionika da znanstvenim pristupom osvijetle neistražene strane ljudske prošlosti, predstavljao korak ka tendenciji »... zблиženja čovjeka s čovjekom i nacije s nacijom«, prema riječima dr. Hansa Salsbauera, vladinog savjetnika iz Gradišća: »Taj je poticaj nužnost našeg vremena i treba ga slijediti unatoč svim teškoćama na koje ćemo naići u težnji za ostvarenjem jednog drugačijeg političkog mira u svijetu.«

Predstavnik Vaske Županije s nešto je više kritičnosti ocijenio protekle dane simpozija u svom zaključnom govoru, očekujući ubuduće življe i plodonosnije diskusije koje bi anulirale razlike u referatima, ali istovremeno i sintetizirale iznesene podatke, utvrdile neke opće razvojne principe i međusobne odnose pokrajina s obzirom na razmatranje određenog kulturno-povijesnog problema.

U ime hrvatske delegacije pozdravni je govor održala mr. Božena Vranješ.

Spomenimo, na kraju, da je osim radnog dijela, simpozij u Celju pružio svojim sudionicima obilje popratnih umjetničkih i društvenih sadržaja, kao što su: izložba radova slikara i scenografa Avgusta LAVRENCIĆA, izložba tiskarskih produkata od početka do danas, sačuvanih u celjskoj Narodnoj biblioteci, koncert Celjskog gudačkog orkestra pod ravnanjem Radovana Marvina, te međunarodna glazbena večer s nastupom Komornog muškog zbora iz Celja, štajerskog zbora Johann Josef Fux, Pjevačkog zbora Szombathey, Austrijskog baroknog trija i izvanrednog Komornog orkestra HNK iz Splita, predvođenog Josipom Škuncom. Organizirani su, također, posjeti Narodnom muzeju i Muzeju revolucije u Celju, spomen-domu skladatelja Ipavaca u Šentjuru, obilazak rimske nekropole Šempeter u Savinjskoj dolini, te kraške pećine Pekel; izlet u Titovo Velenje i Logarsku dolinu... Dodamo li tome još i posjet utvrdi Celjskih grofova, obilazak starogradske jezgre, te svečano primanje u hotelu »Evropa« i drugarsku večer u Šentjuru — jedva smo nabrojili sve ono što su nam domaćini s mnogo pažnje i ukusa izabrali kako bi što uspješnije reprezentirali svoju prošlost, svoj kulturni život i gostoprimstvo, a što su, vjerujem, s najboljim dojmovima ponijeli u sjećanju i sudionici simpozija.

Dubravka Peić

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 19

ZAGREB

1986.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 đin

Izdavanje časopisa sufinansira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 19

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

DAMIR AGIČIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
SANJIN BIŠCAN, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. MIROSLAV BRANDT, Ul. socijalističke revolucije 73, Zagreb
mr. NEVEN BUDAK, Filozofski fakultet, Zagreb
IVO FICOVIĆ, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb
KLARA FILIPOVIĆ, Šestinski vijenac 22, Zagreb
dr. TEREZA GANZA-ARAS, Obala socijalističke revolucije 8, Zadar
BORISLAV GRGIN, Baštijanova 54, Zagreb
dr. BOGUMIL HRABAK, Cara Uroša 6a, Beograd
IVAN JURIŠIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
mr. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Filozofski fakultet, Račkog 1, Sarajevo
mr. MARIJAN MATICKA, Filozofski fakultet, Zagreb
ANĐELKO MIJATOVIĆ, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
mr. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu, Zagreb
dr. ILIJA MITIĆ, P. Budmani 18, Dubrovnik
dr. IVAN OČAK, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
KREŠIMIR OREMOVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZVONIMIR PAVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
DUBRAVKA PEIĆ, Muzej Revolucije, Trg žrtava fašizma, Zagreb
mr. MIRJANA POLIĆ-BOBIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb
mr. ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
LJERKA RACKO, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
dr. MIRJANA STRČIĆ, Kumičićeva 42, Rijeka
mr. MLADEN ŠVAB, Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb
ELIZABET TAKAČ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
mr. BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
